

ESKİ YAZIDAN ÇEVİRİLERDE YANLIŞ OKUMALARLA İLGİLİ BİRKAÇ ANI VE BAZI ÖNERİLER

Zülfî GÜLER¹

Özet

Bu yazıda bahsedilen yanlışlıkların bir kısmı okuma hatasından, daha doğrusu eski yazıyı okuyamamadan doğan yanlışlardır. Yazının tamamını okuduğunuzda, bir kısmının da doğru okuma çabalarından ve eskilerin koyduğu kural ve alışkanlıklardan kaynaklandığını göreceksiniz.

Bu yazının konusu, eski yazı ile yazılmış Osmanlıca eserlerden bugünkü Türk yazısına aktardığımız eserlerdeki münferit, bazı sözcüklerin yanlış okunması değildir. Örnek olarak aldığım beyitlerde şu sözcükler şöyle okunsa diye yaptığım öneriler, o sözcüklerin yanlış okunduğunu göstermez. Bunlar bir eleştiri değil öneridir. Osmanlı alfabesinin imlasına göre yazılmış olan sözcüklerin, yazıldıkları gibi değil, Türkçenin ses özellikleri dikkate alınarak yazılması önerisinden ibarettir. Önerilerimin eleştiriye çok açık olduğunu biliyorum. Ama dediğim gibi, bunlar sadece öneridir. Bu öneriler eski alışkanlıklarımızı atmak içindir.

Anahtar Sözcükler: Eski yazı, bugünkü Türk yazısı, okuma hatası, öneri.

PAST EXPERIENCES AND SUGGESTIONS CONCERNING MIS-READINGS IN TRANSLITERATIONS FROM OTTOMAN TURKISH

Abstract

This paper concerns (transliteration) errors that—for a portion—stem from misreading or, to be more precise, from unintelligibility in Ottoman texts. Upon reading this paper, one will see that these errors are the result of effort store ad a text correctly, and of the rules and practises that have been established by our fore fathers.

This paper doesn't only deal with the misreading of certain words in texts that have been transliterated/translated from Ottoman into Modern Turkish. For example, in using couplets that I have worked with as a reference point, suggestions noting how I think certain words should be read are given instead directly pointing out what has been misread. These aren't criticisms, these are suggestions. It has been put forth that these words—which having been written according to the spelling conventions of the (Perso-Arabic) Ottoman Turkish alphabet—are not as they appear, but rather have been transcribed as closely as possible according to the phonological features of Turkish. I am aware that my suggestions openly lend themselves to criticism. However, as has been mentioned before, these are just suggestions. These suggestions are meant to break away from our old habits.

Keywords: Ottoman Turkish, Modern Turkish, misreading, suggestions.

¹ Prof. Dr., emekli öğretim üyesi, zulfiguler23@gmail.com.

Tarih bölümünde tamamlanmış olan bir yüksek lisans tezi savunma jürisinde görevlendirilmişim. Tezin konusu *Alevî Bektaşî Nefeslerinde Tarihi Konular* idi. Tezi incelerken, bir şairin lakabının değişik cümlelerde değişik şekillerde yazıldığı dikkatimi çekti. Bunlar alıntı cümlelerdi. Öğrenci, şair hakkında kitaplardan ve yazılardan aldığı cümleleri, hiç değiştirmeden tezinde iki sayfa içerisine sıralamıştı. Şairin adı Ali, lakabıyla birlikte *Köğçek Ali*... Ama bu lakap, alıntılarda değişik şekillerde (*Köğçek, Köncek, Küçük, Köçek*) olarak yazılı idi. Bunda bir yanlışlık olduğu, Eski yazıdan bunu okuyanların yanlış okudukları besbelli idi. Doğrusunun ne olabileceğini düşündüm, araştırdım. Osmanlı yazısıyla yazıldığına *كوكچك* (kef+vav+kef+cim+kef) olarak yazılan bu kelimenin *Gökçek* olarak okunması gerektiğini gördüm. *Gökçek*: Arapça azim, ekber, âlâ, bâlâ kelimelerinin Türkçe karşılığı, yüce, ulu anlamındadır. Yanlış okuma ya da okuyamama ile nasıl ters anlamlara çevrildiğini görüyorsunuz değil mi?

Bir gün dersten çıkmış odama gidiyordum. Odam Tarih bölümü başkanının odasının karşıdaydı. Başkanı beni görünce çağırdı, gittim; elinde bir yazı vardı. Kendisi okudu. Yazı Türk cumhuriyetlerinin birinden geliyordu; *Emir Temür'ün Türk tarihindeki yeri* konulu bir sempozyum düzenlendiğini söylüyordu. Bölüm başkanı bana *kim bu Emir Temür?* diye sordu. *Bizim Timur dediğimizdir* diye cevap verdim.

Her nasılsa birisi bu *Temür'ü Timur* diye okumuş ve bütün kitaplarımıza, eğitimimize o şekilde geçmiştir. Sadece muhterem Muharrem Ergin doğru okumuş ama bu tarihî yanlışlık hâlâ devam ediyor. *Temür* kelimesi, Anadolu Türkçesi fonetiğinde *demir ya da demür* diye söylenmekle beraber, Osmanlı yazısında eski imlaya uyularak, *temür* şeklinde yazılmağa devam edilmiştir.

Şimdi Bursa'da aynı şahsın adı olduğunu sandığım, bir Demirtaş Paşa var, bir de Timurtaş Paşa. Bu adlar semtlere, caddelere, duraklara, türbelere konulmuş.

Bu yanlışlar düzeltilmeli mi? Yoksa böylece devam mı etmeli?

Bu soru başka bir soruyu daha akla getiriyor. *Osmanlıca yazılmış olan eserler bugünkü yazıya aktarılırken, eski imlalarına göre mi yazılmalı yoksa bugünkü ya da o günkü ses ve söylenişlerine göre mi yazılmalı?* Birçok meslektaşımın *eski imlalarına göre yazılmalı* diyeceklerinden eminim.

Şeyh Galip Divanında Deyimler başlıklı makalemin hakemlerinden biri *Galib ismini neden Galip yazmıyorsunuz?* demişti. O zaman bu teklifi benimsememiştim. Ama sonra, *Türkçede telaffuz edildiği şekilde yazılması gerekmez mi?* diye kendime sormağa başladım. Bu soru, bugünkü yazıya çevrilmiş divanlarda gördüğüm birçok sözcüğü de kapsar hale geldi. Hangi sözcükler mi? İşte kafama takılanlardan örnekler: kapalı e (é) ile söylenmesi gereken sözcükler.

Isınurdumyirüme nâr-ı firâka nisbet

Ben olaydum eğer âteşde semender yirine Baki

Bu beyit şöyle okunsa:

Isınırdım yérime nâr-ı firâka nisbet
Ben olaydım eğer âteşte semender yerine

Daha güzel olmaz mı? Bence daha kolay okunur, ses uyumundan dolayı daha ahenkli olur.

Şu beyitlere de bakalım:

Bilini kuçmadadur ol sanemün derd ü belâ
Yogsa âşıklara şîrîn lebi hâzır helvâ   Baki

Cân u dil mürğın niçünsayd iyledin didim didi
Bosnadur bunda kim anadan togan *şehbâz* olur   Mesihî

Baş urdı yine Ahmedi ol yâr işigine
Hüdhüd bigi kim taht-ı Süleymân'a irişdi   Ahmedi

İy kemân-ebriû n'ola kurbân idersem cân sana
Bin benüm bigi ider her lahza cân kurbân sana   Adli

Pîşânî-i şevkun kadem-i râh-ı necât it
Müjgânunı cârûb-ı gubâr-ı 'ârafât it   Nabi

Türkçede en eski lehçelerinden beri kapalı e (é) sesi muhakkak ki vardı. Fars alfabesini kullanmağa başladığımızda da (é) sesi Türkçede vardı. Ama bu alfabede bu sesin işareti yoktu. Farsçanın imlasına uyularak bu ses esre ile ve (i) sesiyle gösterildi, çünkü Farslar da öyle yapıyordu. Bugün de Farsçada ve Arapçada (é) sesi var. Onlar da esre ile ve (i) sesiyle gösteriyorlar. Farslar esre ile gösterdikleri terkip (i) lerini ve kelimelerdeki birçok (i) sesini kapalı e (é) olarak söylerler. Yukarıya aldığım beyitlerde (bilini, Didim didi, işigine, irişdi, iy, it) sözcükleri, beyitlerin okunuşunu ne kadar zorlaştırıyor, ne kadar çok kulağı tirmalar hale getiriyor. Bir yazıldığı gibi okuyun, bir de (bélini, dédim dédi, éşigine, érişti, éy, ét) şeklinde değiştirerek okuyun daha güzel, daha ahenkli olduğunu göreceksiniz. Hele Nabi'nin beytindeki (it)ler ne kötü duruyor. Bu haliyle ulama da yapılamıyor. Hele hele éy nidasını iy diye okumak

zaten fahiş hata. Türkçenin hiçbir devrinde, hiçbir lehçesinde atalarımızın bir diğerine (iy) ya da (i) diye seslendiğini zannetmiyorum. Adı üzerinde bu nidadır, yüksek sesle söylenmesi gerekir. İy diye bağıramazsınız. Ancak éy diye bağırılır. Bu eserlerin yazıldığı devirlerde de bu sözcükler esre ile yazıldıkları halde (é) sesiyle okunduğu kanaatindeyim.

Bir de yine (é) sesi bulundurduğu için yanlış okunmaya başlanılan, Arapça fakat Türk şiirinin ve edebiyatının temel taşı aşk var. Aynı esreli olduğu için ışk diye okunan aşk. Hakkında binlerce şiir, yüzlerce eser yazılmış olan aşk, nasıl ve neden ışk oldu bilmem. Bu kelimeyi bir Arap'a sordum. Başta neyi kast ettiğimi anlamadı, sonra *ha éşk* dedi. Farsçada, Arapçada, Türkçenin bazı ağızlarında *éşk* diye söylenen aşk ne diye ışk olsun. Arapçada ışk olarak söylene dahi, bu sözcük Türkçeye girdiğinden beri aşk denilmiştir. Bir de bunun gibi *ıyan* var, *ıyş* var. Bazen de (îş) yazmışız. Bu Türkçede *ayş* diye söylenmez mi? *ıyan bıyan* mı diyoruz yoksa *ayan beyan* mı?

Çeviri yazı alfabetini olduğu gibi ya da yanlış kullanmak da bize bazı hatalar yaptırmış. Şu beyitlere bakın:

Çıkar işigüne eşküm yüzünü gördükçe

Nite ki mihri göricek göge agar jâle Mesihî

Ayagun toprağın özler bulurken gökde yir kevkeb

İşigün cânibin gözler zehî c'âfi-nazar kevkeb Baki

Oglumı aldı Tûrâbî didüm ol dem târîh

Bî-mahal kapdı ciger-gûşemi'ukâb-ı ecel Tûrabi

Osmanlı alfabetinde (kef) harfi Türkçenin (ke, ge, yumuşak g yani ğ, nazal nun denilen genizden söylenen n) seslerini, (kaf) harfi (ka, ga, gı) seslerini, (gayın) harfi (ğa, ğı) seslerini karşılar. Bu duruma göre, şu sözcükler şöyle yazılabilir ve okunabilir (işigüne – éşigine), (göge agar – göğe ağar), (ayagun toprağın - ayağın toprağın), (oglumı – oğlumu).

Bu durumun buraya beyitlerini almadığım örnekleri çok: bag–bağ, dag–dağ, dogan–doğan, aglar–ağlar, togrı–doğru, olmag–olmağ, sagına–sağına, agzına–ağzına, tîg–tîğ vb.

Türkçede sözcük başındaki (t) sesinin (d) ye dönüşmesinden sonra da Osmanlıcada (tı) harfiyle yazılmaya devam edildiği görülüyor: toğan, toğru sözlerinde olduğu gibi. Bunları da bu günkü yazıya çevirdiğimizde (d) ile yazmanın doğru olacağı düşüncesindeyim. Çünkü (tı) harfi Arapçada da (d) olarak okunabilir.

Yeri gelmişken bir iki soru daha: bu eserleri yazan atalarımız acaba okurken böyle gaklı guklu mu okuyorlardı? Bu eserleri bugünkü yazımıza çevirirken, biz neden dilimizin güzelliğini, ses uyumunu, bu uyumdan doğan ahengini bir alfabeye feda ediyoruz?

Benim doktoramın konusu *Hamdullah Hamdi'nin Leyla ve Mecnun'u* idi. Başlığında ve içindeki bazı cümlelerde *Leyla vü Mecnun* olarak yazmıştım. Hocam (Allah ondan razı olsun) Haluk İpekten, bunları *Leyla ve Mecnun* şeklinde değiştir demişti. *Böylece hiç olmazsa Türkçe okumuş oluruz* diye de eklemişti. Beyitlerde çokça kullanılmış olan bu (vav) harfini, yerine göre (u, ü, vu, vü) diye okumuşuz. Bir ahenk zarureti yoksa (ve) okusaydık daha iyi olmaz mıydı?

Bu duruma divanlardan bulduğum birkaç örnek göstereyim. Bakın görün, bunlardaki (vü)ler (ve) okunsa daha hoş olmaz mı? Osmanlı Türkçesini, Türkçe mi okumalıyız, yoksa Farsça ya da Arapça mı?

Leşger-i gam geldi dil şehrine kondı cavk cavk
Kopdı yir yir fitne **vü** âşûb u gavgâ semt semt Baki

Du â idelüm rûy-ı ikbâl u bahtı
Dem-â-dem ola gül gibi tâze **vü** ter Baki

Mecnûnı gör ki komadı 'aşkını Leylînün
Nâmûs u nengi kodı **vü** terk itdi taht u tâc Baki

Şikâyeti ko bak âyîne-i kaderde senin
Ne ise hâline şâyeste **vü** revâ görünür Ş. Es'ad

O şeh-levend-i memleket-i hüsn ü nahvetin
Nâz u letâfet 'işve **vü** şîve sipâhıdır Ş. Es'ad

Hele bunlar neyse, öyle yazılmış öyle okumuşuz. Ve sözcüğü farsça ibare içerisinde olduğu için vü demişiz. Ama Türkçe olan (o) zamirini nasıl (ü) diye okuduk? Onu anlayamadım. Aslında anlaşılmayacak bir şey yok, sözün gelişi öyle söyledim. Farsçaya kendimizi kaptırmışız da ondan.

Önerilerimi hep soru cümleleriyle yaptım. Doğrudan *şöyle olsun, böyle olsun* deseydim itirazla karşılaşırđı. Ama şimdi itiraz edilse bile kafada bir soru işareti belirir.

Son bir öneride daha bulunayım. Dilimizde, bilhassa edebiyat araştırmaları dilinde, bazı Farsça ve Arapça alışkanlıkları terk etmeli miyiz, etmemeli miyiz? Özellikle şairlerin ve yazarların isimlerini söylerken eklenen *Bağdadî, Ankarevî, Burusevî* vb. sözleri. Bunların yerine gerekiyorsa ki -hiç gerekmez- *Bağdatlı, Ankaralı, Bursalı* desek olmaz mı? Öyle yanlış ve hoş olmayan söyleyişler var ve bilim dünyasına da öyle bir yerleştirilmiş ki. *Sadreddin-i Konevi* gibi, *Mevlana Celaleddin-i Rumi* gibi. Bunları düzeltmek de hayli zor. Mevlana adı yetmez mi ki bir de Rumi eklenmiş? Hatta Mevlana ve Celaleddin adları da kaldırılmış sadece Rumi kalmış. Kültür Bakanlığının bastırđığı ve sergilediği birçok kitabın kapağında ad olarak sadece Rumi kelimesi var. Bunlar turistik kitaplar, İngilizce ve başka dillerde yazılanları da böyle. Dünyaya Mevlana'mızı Rumi diye tanıtmışız. Aşk olsun bize, ışk olmasın.

